

Висновки. Реалізація головної мети, основних заходів та принципів НОП у шкільному колективі ґрунтується на проведенні відповідних досліджень.

Найбільш прийнятними й доступними із загальних методів досліджень у галузі НОП є: опитування (інтерв'ю й анкетування), спостереження, хронометрування, експеримент, соціометрія.

Література

1. Кузьмин Е.С. Основы социальной психологии / Е.С. Кузьмин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – С. 89–90.
2. Пашкова. С. Научная организация труда на промышленном производстве / С. Пашкова // Советское государство и право. – 1967. – № 5. – С. 13.
3. Полозов В.Р. Социально-экономические проблемы управления рабочей силой / В.Р. Полозов // Человек и общество. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – Вып. 2. – С. 6.
4. Раченко И.П. Научная организация педагогического труда / И.П. Раченко. – М. : Педагогика, 1972. – С. 107.
5. Терещенко В.И. Организация и управление. Опыт США / В.И. Терещенко. – М. : Экономика, 1965. – С. 30–31.

БЕЗЛЮДНА В.В.

РОЛЬ АМЕРИКАНСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В РОЗРОБЦІ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ШКІЛЬНИХ ПРОГРАМ

Світовий досвід показує, що в більшості країн світу, а особливо в Сполучених Штатах Америки, існує суворий відбір контингенту на професію соціального фахівця освітньої сфери. У працях багатьох сучасних американських педагогів відзначено, що за останній час значно підвищилися вимоги до тих, хто вступає до коледжів соціально-педагогічної сфери й на відповідні департаменти університетів.

Мета статті полягає у визначенні ролі американського соціального працівника в освітніх закладах США.

Американська держава та суспільство покладають великі надії на освітні заклади та сім'ю. Для них освіта – не просто процес навчання та виховання, а підготовка дітей до майбутнього. Освітні заклади реалізують прагнення не лише дітей, які відповідають зовнішнім очікуванням держави, а й дітей з розумовими відхиленнями, дітей групи ризику, дітей естетичних меншин тощо. Обов'язки покладаються на школу та батьків, для того щоб зробити освітній процес таким, щоб кожна дитина, яка йде до школи, могла показати свій потенціал для зростання.

Школи мають бути зацікавлені в кожній дитині, навіть тій, чий здібності не чітко виражені й не відповідають вимогам освітньої установи. Діти приходять до школи або додому з повідомленнями від суспільства, а іноді від школи безпосередньо. Можливо, вони відчувають, що через певні

особливості, такі як розумова нездатність, етнічна належність або економічний статус, у них не може бути таких самих прагнень, як у інших, і що ці об'єктивні умови перешкоджатимуть тому, щоб вони реалізували свої прагнення. Саме тому в кожній американській школі працюють шкільні соціальні працівники з центральним доступом до учителів, дітей і сімей, які в шкільному співтоваристві можуть спростувати ці повідомлення.

Тому, досліджуючи соціально-педагогічну роботу із сім'єю в США, ми вважаємо за необхідне розглянути терміни, які використовуються в цій країні для позначення поняття “соціальний працівник”.

На думку Е.Н. Коновалової, у США найбільш поширеним є термін “соціальний працівник”, а термін “соціальний педагог” практично не вживається, що зумовлено особливостями англійської мови, тоді як слова й поняття “педагог”, “педагогіка” найчастіше співвідносяться зі шкільними вчителями та класними керівниками. Проте це не виключає педагогічної спрямованості соціальної роботи [2].

Дослідження вченої показало, що *система діяльності соціальних працівників у США включає чотири елементи*: систему “провідників змін”, систему клієнтури, систему цільових установок, систему практичних дій.

Система “провідників змін” – це соціальні працівники, які виконують функції безпосередніх помічників своїх клієнтів у забезпеченні змін у їх свідомості, поведінці, відносинах із середовищем.

Система клієнтури – люди, які звернулися до соціального працівника по допомогу й оформили з ним контракт або усну угоду.

Система цільових установок людей, поведінку яких повинен змінити “провідник змін” не лише на їх прохання, а й на прохання родичів або сусідів, або підлеглих.

Система дій означає сукупність тих людей, з якими соціальний працівник має справу в зусиллях для досягнення результату у своїх діях із забезпечення змін [2, с. 86].

Ця класифікація має ряд переваг, оскільки допомагає соціальному працівнику усвідомити, як потрібно працювати з людьми, що звертаються до нього по допомогу та дає можливість перенесення знань і умінь, набутих у роботі з однією системою, на роботу з іншими системами тощо.

Дослідниця Т.В. Анохіна пропонує термін “school counseling and guidance”, який широко вживається в освітніх системах різних країн, зокрема і США, але у вітчизняній педагогічній літературі частіше використовується термін “guidance” [1, с. 72]. Порівнявши обидва терміни, Т.В. Анохіна доходить висновку, що термін “guidance” має ширше значення: “...допомога в будь-яких скрутних ситуаціях вибору, ухвалення рішення або адаптації до нових умов”, а також “процес надання допомоги особі в самопізнанні й пізнанні нею навколишнього світу з метою застосування для успішного навчання, вибору професії та розвитку своїх здібностей” [1, с. 72–3]. Для позначення цього поняття в США використовують термін “classroom environment”, що безпосередньо пов'язаний зі створенням сприятливої атмосфери в класі.

У системі освіти в США практично в кожній школі працює соціальний працівник. Як підкреслює Л.Я. Оліференко, цей напрям соціально-педагогічної допомоги почали розглядати як “окрему спеціальність у соціальній роботі, яка зосереджує свою увагу на успішному пристосуванні до школи, на координації дій сім’ї та общини й впливі на них для досягнення мети” [4, с. 149]. У зв’язку із цим сформовані такі ролі підтримки дітей:

- “school-counsellor” – шкільний радник;
- “school-psychologist” – шкільний психолог;
- “school social worker” – шкільний соціальний працівник.

Крім освітніх установ, соціальні працівники, особливо радники / консультанти (counselor) працюють у літніх американських таборах:

- “all-round / general counselor” – консультант із загальних питань;
- “arts and crafts counselor” – консультант з ручної роботи (ремесел);
- “land sports counselor” – консультант з наземного спорту;
- “outdoor skills counselor” – консультант із заходів на відкритому повітрі тощо [6].

Діяльність соціальних працівників у системі соціально-педагогічної роботи з дітьми трактується таким чином:

- “mediator” – медіатор, фахівець з розв’язання шкільних конфліктів, посередник у переговорах щодо розв’язання конфлікту;
- “tutor” – тьютор, куратор (індивідуальний, груповий, класний), психолог;
- “adviser” – радник;
- “counselor” – радник, консультант;
- “career-counselor” – консультант з вибору професійного шляху;
- “remedial teacher” – учитель компенсуючого навчання;
- “child protection coordinator” – координатор із захисту прав дитини тощо [1, с. 74].

В Америці також існує соціальна політика, яка акцентує увагу на здобутті професійної кваліфікації соціальних працівників у школі. Відповідно до національного законодавства, держави встановлюють посади для “висококваліфікованих” шкільних соціальних працівників, однією з яких є наставництво (mentorships), яке вноситься до сертифіката висококваліфікованих шкільних професіоналів [3, с. 116–131]

У сучасній американській школі штатні соціальні працівники в ході соціально-педагогічної діяльності виконують найрізноманітніші функції. Насамперед, у процесі індивідуальної роботи з учнями вони намагаються здійснювати профілактику безпричинних пропусків навчальних занять, середовищної дезадаптації підлітків, їхньої підвищеної агресивності, передчасної вагітності учениць.

Наукові джерела свідчать про багатогранну роль шкільного соціального працівника в Сполучених Штатах Америки: існує оцінка й консультація в межах шкільної команди; робота з дітьми та батьками індивідуально й у групах; розвиток програми та шкільної політики.

У 1989 р. групу дев'ятнадцяти національно визнаних експертів соціально-педагогічної роботи попросили оголосити список завдань, які шкільні соціальні працівники початкового рівня виконують у їх щоденній професійній рутині. *Список складався зі 104 завдань*, що свідчить про складність шкільної роботи у сфері соціальних проблем. Ці завдання охопили п'ять вимірів роботи:

1. Партнерство з батьками й надання послуг дітям та сім'ям.
2. Співпраця з учителями та шкільним штатом.
3. Послуги іншому шкільному персоналу.
4. Соціальне забезпечення.
5. Адміністративні та професійні завдання.

Подальше дослідження цих ролей, завдань і навичок здійснюється в чотирьох сферах соціально-педагогічної роботи:

1. Консультація з усіма учасниками шкільної системи й взаємодії, які роблять консультацію можливою.
2. Багатогранне соціальне обслуговування та реалізація соціальних програм.
3. Пряма робота з дітьми й батьками із застосуванням індивідуального та групового сімейних методів.
4. Допомога з розвитком програм у школах [7, с. 1–14].

Національна асоціація соціальних працівників (NASW) визначає 42 стандарти шкільної соціальної роботи, але ми розглянемо лише ті, які стосуються нашої тематики. Згідно з ними, шкільні соціальні працівники:

1. Запевняють, що студенти та їх сім'ї забезпечені послугами в межах мультикультурного розуміння й компетентністю, яка збільшує підтримку сімей у вивченні студентського досвіду.
2. Повинні впливати на успішність учнів та їхніх сімей.
3. Повинні консультивати дітей і батьків у різних життєвих ситуаціях.
4. Як лідери та члени міждисциплінарних команд і коаліцій, шкільні соціальні працівники повинні працювати спільно, щоб мобілізувати ресурси місцевих агентств освіти та співтовариств, щоб задовольнити потреби студентів і сімей.
5. Шкільні соціальні працівники повинні розробляти програми навчання з батьками, учителями, іншим місцевим персоналом агентства освіти й штату агентств.

6. Адміністративна структура місцевого агентства освіти повинна окреслити вільні шляхи підтримки й відповідальності для шкільної програми соціально-педагогічної роботи.

7. Батьківська причетність до освіти дітей широко визнана.

Особливу увагу шкільні соціальні працівники приділяють проблемі насильства серед учнівської молоді в американських школах, тому великого значення набувають питання пошуку ефективних підходів до організації безпечного навчального процесу. Головним завданням протидії насильству в школах США є вдосконалення та розробка інноваційних технологій і ефективних освітньо-профілактичних програм. Певний досвід профілакти-

чної діяльності щодо окресленої проблеми існує. Її розв'язанням займаються такі освітні та громадські організації:

- Національний центр шкільної безпеки (*National School Safety Center – NSSC*), створений за директивою Президента у 1984 р. Мета цієї неприбуткової організації – безпечні школи та якісне навчання для всіх дітей;

- Національний центр дослідження та профілактики насильства (*Center for the Study and Prevention of Violence – Blueprints for Violence Prevention – CSPV*);

- Партнерство для залучення родини в освітній процес (*Partnership for Family Involvement in Education – PFIE*);

- Партнерство проти насильства (*Partnership Against Violence Network*) – це “віртуальна бібліотека”, яка містить інформацію про насильство й молодь, що належить до групи ризику.

Серед найбільш ефективних та міжнародно визнаних програм запобігання третирування є освітньо-профілактична програма запобігання третирування в школах Д. Олвеуса (*Olweus Bullying Prevention Program, OBPP*) [9].

Наукові експерти Центру з вивчення та превенції насильства Колорадського університету США визнали цю програму однією з найефективніших. Вона включає комплекс інформативно-консультативних, діагностичних, організаційних дій, до яких залучені всі учасники навчального процесу в школі. Реалізація програми OBPP здійснюється на загальношкільному, груповому та індивідуальному рівні [9].

Слід підкреслити, що з 2003 р. Департаментом здоров'я і соціальних послуг США (*U.S. Department of Health and Human Services*) розпочато національну стратегію розробки й реалізації шкільних програм, які запобігають розвитку правопорушень у загальноосвітніх школах. Такі програми засновані на принципах соціальної справедливості та відновного правосуддя, для практичного застосування яких вже створено нормативно-правову базу в тринадцяти штатах країни.

Певний інтерес для нас становить шкільна програма підліткового віку. Вона сфокусована на батьківському вихованні й інтегрує універсальний підхід, вибірковий підхід і підхід за показниками в широкій профілактичній роботі в середніх і старших класах середньої школи.

Освітньо-профілактичну спрямованість на учнів середніх класів має *Проект “Зірка”* – універсальна антинаркотична програма. Вона містить велику шкільну програму, програму для батьків, залучає засоби масової інформації й органи самоврядування, передбачає зміни в політиці охорони здоров'я.

Курс для середніх класів школи, що входить до цієї програми, складається із занять у класах, які проводяться протягом двох років спеціально підготовленими соціальними працівниками.

Висновки. Отже, роль соціального працівника в США є надзвичайно багатогранною, адже він виконує функції медіатора, радника, координатора, консультанта тощо. Однак до найбільш поширених ролей належать: шкільного психолога, радника й соціального працівника. Саме вони про-

водять консультації в межах шкільної команди, працюють з дітьми та батьками, розробляють і реалізують шкільні програми, які запобігають третируванню в школах, добровільні програми посередництва, профілактичні та сімейні програми, які допомагають як дітям, так і дорослим пережити кризові сімейні ситуації.

Література

1. Анохина Т. Педагогическая поддержка как реальность современного образования / Т. Анохина // Новые ценности образования. Забота-поддержка-консультирование. – М. : Инноватор, 1996. – Вып. 6. – С. 71–90.
2. Коновалова Е.Н. Содержание и особенности социально-педагогической работы с семьей в США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Е.Н. Коновалова. – Казань, 2002. – 186 с.
3. Олиференко Л.Я. Социально-педагогическая поддержка детей группы риска : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Л.Я. Олиференко, Т.И. Шульга, И.Ф. Дементьева. – М. : Академия, 2002. – 256 с.
4. Шмидт В.Р. Институциональные тупики и выходы психосоциальной помощи в России / В.Р. Шмидт // Социс. – 2003. – № 3.
5. Constable R. Moving into specialization in school social work / R. Constable, M. Alvarez // School Social Work Journal. – 2006. – № 30 (3). – P. 116–131.
6. The emergent role of the school social worker in Indiana / [R. Constable, D. Kuzmickaite, W. Harrison, L. Volkmann] // School Social Work Journal. – 1999. – № 24 (1). – P. 1–14.
7. Jayaratne S. Social Work Professional Standards : An Exploratory Study / S. Jayaratne, T. Croxton, D. Mattison // Social Work. – 1997. – March. – Vol. 42. – № 2. – P. 185–203.
8. Limber Susan P. Implementation of the Olweus Bullying Prevention Program in American Schools: Lessons Learned from the Field / S.P. Limber / [edited by Dorothy L. Espelage and Susan M. Swearer] // Bullying in American Schools: A Social- Ecological Perspective on Prevention and Intervention Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates. – Mahwah, NJ : Lawrence Erlbaum Associates, 2004. – P. 351–363.
9. Olweus D. Bullying at school: tackling the problem [Електронний ресурс] / D. Olweus. – 2001. – Режим доступу: <http://www.oecdobserver.org>.

ГУРОВА Т.Ю.

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС

Серед ціннісних пріоритетів сучасної освіти проблема виховання толерантності підростаючого покоління посідає особливе місце не тільки в Україні, а й у цілому світі. Українське суспільство сьогодні переживає складний період саморозвитку, який характеризується повільним і суперечливим становленням гуманістичних та демократичних цінностей у суспільстві.